

Davor Pećnjak

Dr.sc, Institut filozofije, Zagreb i Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji – Studia croatica,
Studij filozofije

Mi uživamo u svijesti

Mi uživamo u svijesti. No, naravno, nisu sva svjesna stanja i procesi sami po sebi stanja i procesi koje nazivamo npr. veseljem ili srećom ili poletom, tj. ugodna emotivna stanja, već tvrdim da mi (možemo) na neki neizravan način uživati i u mnogim drugim stanjima (ako samo malo obratimo pozornost na njih da bismo vidjeli koliko su posebni). Smatram da velika većina bića koja imaju svijest, tj. koja su sposobna iskusiti svjesna mentalna stanja, uživaju u tim svjesnim stanjima. Naravno, mora se dati neka kvalifikacija o tome što znači uživati u svijesti ili uživati u svjesnim mentalnim stanjima.

Naravno, pod time da uživamo svjesna stanja i procese ne želim reći samo to da *ih imamo*. Baš *želim* reći da su ugodna. Također ne mislim samo na ona stanja i procese koje izravno nazivamo veseljem ili srećom ili užitkom, i koja su sama po sebi emotivna stanja ili osjećaji i koje ponekad osjećamo kao izravnu posljedicu nekog npr. ispunjenja želje, dobivanja poklona i tome slično. Hoću reći da je velika većina poprilično jednostavnih i čistih svjesnih stanja i procesa koje imamo iz trenutka u trenutak u našem svakodnevnom životu lijepa i ugodna; opažanje već samo jednostavnih oblika, boja, zvukova, pogled na zlaćano sunce u travi, padanje pahuljica snijega, promatranje iste scene svakog jutra kada pogledamo kroz prozor nakon buđenja, itd. itd. Trebamo se samo malo okrenuti osnovnim «qualiama», i već malo pozornosti nam pokazuje kako uživamo u svakodnevnim sadržajima samima po sebi i u jedinstvu koje oni pružaju u percepciji, a oni su potom i kao vrsta ulaznog sadržaja za svjesno (kognitivno, propozicionalno) razmišljanje. Naravno, postoje patnje i neugodna svjesna stanja i procesi, i za životinje i za ljude, ali se čini da većinu svog života životinje uživaju u njemu, a i ljudi (mogu) također.

Kao prvo, možemo se zapitati koja bića imaju svijest. Pretpostavljamo da avioni, morska dna, planine, zvijezde i biljke nemaju svijest i nisu sposobni iskusiti svjesna mentalna stanja. S druge strane, osim ljudskih bića, pretpostavljamo da konji, majmuni, deve i ostale životinje imaju svijest. Njihove svjesne sposobnosti naravno variraju u stupnju, i možemo se čak pitati

postoje li i životinje koje nemaju sposobnost svjesnih stanja. Neki bi zaniijekali svjesnost čak i ribama, dok drugi ne bi ribama no zaniijekali bi svijest muhama, komarcima i individualnim mravima, a većina ljudi bi svakako zaniijekala svjesnot koraljima. Zanimljiva su pitanja o tome postoji li neka granica koja razlikuje svjesne životinje od nesvjesnih, i ako ta granica postoji, gdje je; no nisu bitna za našu raspravu. Mi prihvaćamo da, čak i ako nisu sve životinje sposobne iskusiti svjesna mentalna stanja, velika većina jest sposobna imati i ima svjesna mentalna stanja.

S druge strane, svijest bi mogla biti misteriozna stvar sa gledišta evolucionističkih teoretičara. Kako je uopće došlo do nastanka nečeg kao što je svijest? Za koju svrhu postoji svijest? Koja je funkcija svijesti? Koja je vrijednost svijesti u preživljavanju? Na ova pitanja je teško odgovoriti jer se čini, s evolucionističkog stajališta, da bi sve u prirodnoj povijesti moglo biti isto i bez postojanja svijesti. Samo podsjećam da evolucija djeluje i na biljke a one nemaju svojstva svjesnosti; biljke nemaju svjesna stanja; (a čak i ako biljke imaju neku vrst svijesti, ona ne uzrokuje ništa na čemu evolucija na biljkama djeluje jer biljke ne pokazuju kompleksna ponašanja kojima je uzrok, u ljudskom i životinjskom svijetu, svijest). S druge strane, čini se da mozak, kao fizičko sredstvo, može uzrokovati sve što uzrokuje i bez svjesnih svojstva. Čini se da je dovoljna fizičnost «sive tvari» mozga kao fizičko-kemijskog entiteta da bi se tijelo pokretalo. Nema potrebe za fenomenalnim aspektima ili za obilježjima «kako izgleda biti u nekom stanju», niti za svjesnim mišljenjem i prosuđivanjem. Stoga, čemu svijest?

Pa, ja tvrdim da mi posjedujemo svijest upravo da bismo uživali. Posjedujemo svijest jer je lijepa. Prekrasno je biti svjesno biće. Prema tome, nešto drugo, nešto što nije slijepa priroda pružila je životinjama i ljudima svijest. I to pružanje bi trebalo biti namjerno pružanje – prema tome *netko* je to učinio. Prihvatljiva hipoteza bi ovdje bila da je taj netko Bog. Bog je dao životinjama i nama dodatno svojstvo – svijest. Upravo zato jer je prekrasna.

U svijesti je sva različitost koja uopće postoji. Gotovo da je to razlika između samog postojanja i nepostojanja. Za sam avion ne postoji kako je to biti avion. I mi možemo u određenim razdobljima biti u sličnom stanju – na primjer, kada spavamo bez da sanjamo. Takvo spavanje bez sanjanja nema ništa u sebi o tome kako je to biti u takvom stanju. Kada bi svo vaše postojenje bilo takvo, bilo bi to kao i nepostojanje. Tada uopće ne bi bilo važno, čak ni vama, da li postojite ili ne.

Čini se da fizika, kemija i biologija ne mogu objasniti, barem ne trenutno, kako nešto subjektivno može proizići iz «mrtvih hladnih» fizičko-kemijskih procesa u mozgu. Neshvatljivo je kako čisto fizički procesi u mozgu mogu također biti subjektivni i imati kvalitativna svojstva. No možda tu nema ničega za shvatiti. Možda je svijest nematerijalna i dodatna fizičkim procesima u mozgu. Ako je tako, onda je shvatljivo zašto fizika, kemija i biologija ne mogu objasniti svijest. Bog je dao životinjama i nama nešto što nije u potpunosti prirodno u smislu svih drugih stanja, procesa i događaja u univerzumu.

Čini se da bi ova teza mogla biti ispravna čak i ako je svijest materijalno realizirana kao fizičko svojstvo mozga. Velika većina vrlo kompleksnih fizičko-kemijskih procesa u univerzumu nije takva da ima svojstva svjesnosti ili takva da uzrokuje ili konstituira svijest. Čini se da samo procesi u mozgu (i živčanom sustavu) imaju svojstva svjesnosti ili uzrokuju ili konstituiraju svijest. No već smo rekli da se čini da mozak može obavljati svo uzrokovanje (ponašanja) bez ikakve svijesti ili svjesnih svojstava. Svi drugi fizički događaji i procesi, koji nisu stanja i procesi mozga, ma koliko bili kompleksni – na primjer sudar galaksija – posjeduju svoju uzročnost bez svijesti. No mi imamo svijest. Zašto bi određene vrste stanja i procesa u mozgu (ne sve, naravno) bile svjesne? Ponovno, moglo bi to biti zbog čistog užitka. Bog može učiniti svemir takvim da samo moždana fizička struktura može imati svjesna svojstva. Prema tome, tu ne bi bilo nikakvih objašnjenja u smislu evolutivnih prednosti ili funkcija ili vrijednosti u preživljavanju.

Možda bi netko prigovorio na ovo da smo, ako svijest nema nikakvog uzročnog utjecaja, mi možda samo pasivni promatrači. Čak i ako je tako, ljepše je biti pasivni promatrač nego uopće ne biti promatrač.

Stoga, da zaključimo vrlo neformalno:

Consciousness is of a special kind
Some wings it can always find
I am a being with a joyful mind. (1)

Napomena

- (1) Kao što je čitatelj već primjetio, u ovom tekstu ne iznosim potpuno razvijen argument; samo neke natuknice za raspravu, pa su komentari i kritika dobro došli da bi se vidjelo može li se argument ove vrste uopće razraditi!

Bibliografska napomena

Vežano sa životinjskom sviješću i raspravu o rubnim slučajevima – gdje svijest počinje ili završava, vidite Michael Tye, “Qualia”, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 1999 Edition), Edward N. Zalta (ed.), <http://plato.stanford.edu/archives/fall1999/entries/qualia/>, Colin Allen and Marc Bekoff, *Species of Mind*, Cambridge, MA: MIT Press, 1997; također Richard Swinburne, *The Existence of God*, chapter 9, Oxford: Oxford University Press, 1979. Ovo poglavlje Swinburnove knjige također, uz pogled na životinjsku svijest, pruža neke druge zanimljive točke važne za ono što je ovdje rečeno. Preporučam čitanje ovog poglavlja. Onaj tko ga bude pročitao, uvidjet će također i utjecaje. Za misli o biološkim funkcijama, vrijednostima u preživljavanju, evoluciji i prirodnoj selekciji sljedeće bi moglo biti dobar početak: članci Evolution, Function, Natural Selection and Survival Value, sve u David McFarland (ed.): *The Oxford Companion to Animal Behaviour*, Oxford: Oxford University Press, 1987. Ako se netko zanima za kompatibilnost teizma i teorije evolucije, onda preporučam vrlo dobre argumente u korist ove kompatibilnosti u John Lemos, “Rachels on Darwinism and Theism”, *American Catholic Philosophical Quarterly*, vol. 77: 399-415, 2003 iako se ovdje ne oslanjam na takvo nešto. Za filozofsko razmatranje o mogućim funkcijama svijesti, pogledajte Michael Tye, “The Function of Consciousness”, *Noûs*, vol. 30: 287-305, 1996. Izvrsno potpuno naturalističko razmatranje svijesti može se pronaći u Owen Flanagan, *Consciousness Reconsidered*, Cambridge, MA: MIT Press, 1992. Naturalistički skepticizam – to da smo mi spoznajno zatvoreni prema shvaćanju svijesti, iako bi trebala biti neko *prirodno fizičko svojstvo mozga* - vidite Colin McGinn, *The Mysterious Flame*, New York: Basic Books, 1999.

Davor Pećnjak
Institute filozofije, Zagreb
Ul. grada Vukovara 54

10000 Zagreb

i

Sveučilište u Zagrebu

Hrvatski studiji – Studia croatica

Studij filozofije

davor@ifzg.hr